

dr. sc. Rifat Redžović

Nastavnički fakultet Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru

e-mail: rifatredzovic@yahoo.com

UDK 316.334.3

THYMOS KAO PRINCIP SUŽIVOTA

SAŽETAK

Permanentni pokušaji da se prostor zapadnog Balkana prikaže kao potencijalno žarište nepremostivih sukobljavanja uslijed neraščišćenih računa iz prošlosti i kao izraz historijskog pamćenja koje se zasniva na želji za potiranjem onoga drugačijeg jeste još jedan od oblika dezavuiranja istine i pokušaj utemeljenja stereotipa o nemogućnosti zajedničkog života na ovim prostorima.

Taj stereotip je dostigao razmjere opće prihvatljivosti zbog nedostatka racionalno-kritičkoga pristupa samoga problema i potpunog ignoriranja činjenica koje će potkrijepiti naš stav, da je ovakav stereotip neodrživ, da ne korespondira sa stvarnošću i da je odraz nacionalističkih ideologija, prije svega velikosrpskih, koje dolaze iz gotovo svih i historijskih i raznih strukovnih miljea, koji po ustaljenom konformističkom obrascu imaju svoje trajanje, vitalni su, i, prije svega, pogubno djeluju.

Prostor zapadnog Balkana je u najmanju ruku sličan užem i širem geografskom okruženju kada su u pitanju konflikti i ratovi i odnosi koji prate te pojave uz uočavanje nekakvih specifikuma koji bitno ne utječu na posebnost zapadnobalkanskih antagonizama koji bi odudarali od ustaljene netrpeljivosti koja se u raznim oblicima i vremenima javljala i u ostatku Evrope.

Dakle, u ovome radu polazimo od stanovišta da se stereotipna priča o nekakvoj iskonskoj i „specifičnoj“ netrpeljivosti pokušava nametnuti kao primaran atribut na račun stvarnih činjenica koje se zanemaruju ili potiskuju na teren sekundarnosti, a znače, ustvari, klasičan primjer pokušaja teritorijalne ekspanzije nadmoćnih susjeda na račun slabijih i pokušaj objezbeđivanja nacionalno sterilnih prostora, uključujući sve raspoložive resurse, ne bi li se takvi projekti ostvarili.

Ključne riječi: thymos, priznanje, sloboda, dijalog, ravnopravnost, demokratija.

UVOD

Na ovim našim prostorima se mnogo prije S. Hantingtona nametala teorija kroz hipotezu o sukobu civilizacija i nemogućnosti uspostavljanja mirnog dijaloga najmanje tri civilizacije i mnoštva drugih osobnosti, tako da je za nas taj autor lahko razumljiv, ali teško prihvatljiv, jer je upravo ovaj prostor, konkretno prostor

Bosne i Hercegovine, kroz višestoljetnju historiju najbolji demantij ovakvih teorija o neminovnosti sukobljavanja onih koji pripadaju nekakvom posebnom civilizacijskom konstrukt. Toliko prevedeni i citirani esej S. Hantingtona *Sukob civilizacija* nije nikakva novina kada su u pitanju sukobljavanja, jer se principi sukoba nalaze duboko u čovjekovoj i svijesti i povijesti, i samoj želji da se zadovolji njegova pohlepna osobina koja se nečime mora ograničiti. Po Hegelu to ograničavanje u samoj državi se vrši na način uspostave države kao moćnog, prije svega, monarhijom uokvirenog suvereniteta koji mnogo ne mari za pojedince koji nastanjuju državu i pokoravaju se njenom zakonu, već se svrha države ogleda u spoljnoj politici kao sredstvu da se očuva vitalnost samoga naroda i same države, nikako drugačije do vođenjem ratova kako se ne bi došlo u poziciju da narod i sama država ne uđu u stanje apatije, koje bi, ako bi duže potrajalo, zasigurno vodilo odumiranju i naroda i samih država. Ratovanjem sa susjedima država se potvrđuje kao historijsko-pravna činjenica koja, ako iz rata izađe kao pobjednik, s punim pravom zauzima mjesto na svjetskoj političkoj sceni. Dakle, sam akt ratovanja potvrđuje principe dijalektike koje je Hegel do savršenstva razvio i pokazao, ustvari, da sukobljene strane u ovisnosti od ishoda ratovanja zauzimaju pozicije teze i njene suprotnosti – antiteze, koje Hegel poistovjećuje sa odnosom koji vlada između gospodara i roba. Stvoriti svijest o samome sebi na osnovu sopstva je nemoguće, tako da se ta samosvijest o sebi mora zasnivati na drugima, što znači da ja kao ja nisam svijest i ne postojim ako me drugi ne priznaju. Najefikasniji način moga postojanja jeste pozicija koju imam u odnosu na drugoga, tako da se ta pozicija nadjelotvornije postiže putem porobljavanja drugoga i uspostavljanja odnosa da se putem sile ostvarim kao priznanje. „Za samosvest postoji jedna druga samosvest; ona je dospela izvan sebe. To ima dvostruko značenje. Prvo, samosvest je izgubila samu sebe, jer ona nalazi sebe kao neko drugo suštastvo; drugo, samosvest je time ukinula ono što je drugo, jer ona i ne vidi to što je drugo kao suštastvo, već u drugome vidi samu sebe“ (Hegel, 1986).

JEDNAKOST KAO SLOBODA

Odnosi koji vladaju unutar društva, kao i odnosi koji vladaju među državama, nisu ništa drugo do uspostavljanja kriterija koji se ustanovljavaju kao obrasci, tako da je jednostavno zaključiti o kakvim se društvima radi uslijed uočenog odnosa koji ima formu i suštinu dominantnosti. F. Fukujama je te odnose lijepo predstavio u svojoj knjizi *Kraj historije i posljednji čovjek* u kojoj pokušava odgovoriti na pitanje kuda ide politički ustroj globalne zajednice u budućnosti s obzirom na urušavanje jedne totalitarne ideje, ideje socijalizma, koja je imala nevjerovatne potencijale u naoružanju, uključujući i nuklearno, te je nedvosmisleno ukazao na put slobode koji je najdosljedniji u demokratskim društvima uz upozorenje da se želja za priznanjem posebnosti mora poštovati, jer postoje i oni koji priznaju sebe samo kroz nepriznavanje drugih, tako da ti sistemi mogu pokazati još veću jednostranost od one već viđene i pretvoriti se u rigidnije i regresivnije oblike. Jedan

od takvih, mogućih, oblika ideološko-praktičnog urušavanja desio se na našim prostorima, kada se pod okriljem višestranačkih izbora izrodio ekstremni nacional-socijalizam, koji je, u negativnom kontekstu, nadmašio dotadašnji jednopartijski sistem sa svim svojim nedostacima.

Kada opisuje pad totalitarnih režima, F. Fukujama navodi i primjere da se totalitarni sistemi ne kreću prema demokratiji, već mogu otići u još rigidniji oblik totalitarizma, tipa srpskog nacionalizma. „Ističe se argument da je mrtav komunizam brzo zamenjen netolerantnim i agresivnim nacionalizmom. Prerano je — tako kaže argument — održati komemoraciju nestanka jake države, jer će tamo, gde nije preživeo, komunistički totalitarizam jednostavno biti zamenjen nacionalističkim autoritarizmom ili čak fašizmom ruskog ili srpskog tipa“ (Fukujama, 2002), ili, kako naš autor u ovom djelu nešto kasnije ističe, a uslijed „razvoja događaja“, kada se zaista srpski nacionalni preobražaj potvrdio kao Fukujamina ocjena o fašisoidnim odlikama toga pokreta gdje kaže: „Politička zrelost ruskog naroda bila je najočiglednija kada se opredelio za B. Jeljcina kao prvog predsednika koga je narod izabrao, umesto da se odlučio za kakvog polufašističkog demagoga kakav je srpski predsednik Milošević...“ (Fukujama, 2002). Politički ustroj država trebao bi biti posljedica kulturloško-historijskog nasljeđa, tako da se put prema korektno uređenim zajednicama, između ostaloga, mora i željeti i učiti.

Želju za priznanjem ličnosti među prvima je opisao Platon u *Državi*, kada je primijetio da postoje tri dijela duše: dio kojim prevladava želja, dio koji se rukovodi razumom i treći dio koji Platon naziva *thymos* ili voljni dio, koji podrazumijeva da osoba bude priznata od strane drugih i tako se osjeti poštovanom. Znatno dio ljudskog ponašanja može se objasniti kao kombinacija prva dva dijela, gdje razum iznalazi načine da zadovolji željama, ali postoji i onaj element koji ukazuje da se pojedinci trebaju vrednovati i na osnovu kvaliteta koje posjeduju i realnu poziciju zaslužuju, te se tako zadovoljava čovjekov unutrašnji osjećaj za pravdu, pa otuda nastaju određene ljutnje ili ponos u ovisnosti od prisutnosti *thymosa*. Želja za priznanjem nije ništa drugo do princip uvažavanja na osnovu kojeg se može voditi dijalog dostojan situacija koje ne mogu izazvati pojedinačne ili kolektivne konflikte. Problem nastaje u trenutku razumijevanja ovoga priznanja i želje da se odredi nekakva „uloga“ onome ko se i na kakav način želi da prizna!

Jedni to priznanje pokušavaju ostvariti putem borbe za ravnopravnost i postizanjem adekvatnih uslova za razvijanje principa jednakosti, dok drugi žele priznanje na osnovu implikacija koje negiraju nečije priznanje i tako se na osnovu umišljenih duhovno-kulturoloških superiornosti, čije se izvorište nalazi u mitskoj priči s jedne strane, i one superiornosti koju posjeduju u kvantitetu i količini naoružanja s druge strane, negira priznanje, u smislu ravnopravnosti, onih drugačijih koji ne pripadaju određenom korpusu.

Ukazivati na momente koji nemaju naučno utemeljenje, a one argumente koji imaju tu potporu zanemarivati, u najmanju ruku je intelektualno nepošteno i ne

može biti zanemareno zbog brojnih argumenata koji idu u prilog našoj tvrdnji da se na ovim prostorima vijekovima žele napraviti nekakve Velike Srbije ili nekakve Velike Hrvatske na uštrb naroda i država koje žive u njihovom okruženju. Klasični oblici ekspanzionizma, kolonijalizma, etničkog čišćenja i ostalih zločinačkih radnji, uključujući i genocidne, jesu činjenice koje se stavljaju u drugi plan i koje se zanemaruju, a pokušava se s druge strane trivijalnost stalnog lažnog ponavljanja nekakvih nebuloznih, mitski zasnovanih percepcija staviti u prvi plan. Ponašanje onih koji posjeduju pravo da određuju slobode za druge, obično dominantnih grupa, nacionalnih prije svega, u odnosu na one koji su manjina jeste segregacioni odnos, tako da se putem sile i strahovitih zločina želi uspostaviti odnos gospodara i sluga, osvajača i pokorenoga.

Antagonizmi u kreiranju *thymosa*, i njih ovom prilikom i navodimo, jesu oni koje možemo odrediti slobodarskim i koji su izraz učenja, stavova i ponašanja koje se zasniva na principima jednakosti među ljudima i međunarodnim pravnim subjektima, tj. državama i onih kod kojih se *thymos* predstavlja u onom hegelijanskom duhu, odnosu gospodara i sluga, pobjednikâ i poraženih u ratu, osvajača i osvojenih. „Čovekovo osećanje samovrednosti i njegov zahtev da ono bude priznato do sada smo predstavljali kao izvor plemenitih vrlina kakve su hrabrost, velikodušnost, javna odvažnost, kao suština otpora tiraniji i kao razlog za izbor liberalne demokratije. Ali postoji i tamna strana želje za priznanjem, koja je mnoge filozofe vodila ka verovanju da je *thymos* osnovni izvor ljudskog zla“ (Fukujama, 2002).

Borba za priznanjem, kako u personalnom, tako i u međudržavnom obliku, jeste centralna drama cjelokupne historije, tako da u procesu priznanja institucije igraju veoma bitnu, ako ne i odlučujuću ulogu u „kontroliranju“ poriva koje i pojedinci i kolektivi posjeduju. „Postojanje moralne dimenzije u ljudskoj ličnosti koja stalno vrednuje i sebe i drugoga ne znači, međutim, da će postojati bilo kakva saglasnost oko toga šta je supstancijalni sadržaj moralnosti. U svetu timotičkih moralnih *jastava*, uvek će biti neslaganja, sporenja i rastuće ljutnje jednih na druge u vezi sa mnoštvom pitanja, i krupnih i sitnih. Otuda je *thymos*, čak i u svojim najsmernijim manifestacijama, početna osnova za ljudski konflikt. Štaviše, ne postoji garancija da će jedno ljudsko biće, pri vrednovanju vlastite vrednosti, ostati u granicama svog *moralnog* sopstva“ (Fukujama, 2002). Njegovanje *thymosa* jeste povijesni proces koji oblikuje i karakterizira društvene grupe, etničke zajednice, kulturološko-civilizacijske entitete i ostale posebnosti koje traže, uslovno rečeno, svoje mjesto u vremenu i prostoru. *Thymos* uključuje u sebe sve one resurse koji ga mogu očuvati i zaštititi kao egzistencijalni faktor priznat od strane drugih, i ta pozitivna strana *thymosa* ukazuje na ravnopravnost i jednakost sa drugim *thymosima*, koji, ako tako egzistiraju, upućuju na ideale demokratičnosti, liberalizma i suživota.

Tu pozitivnu stranu *thymosa*, Fukujama određuje kao *isothymiu* i na nju gleda kao avangardu ideje slobode, kako na mikro, tako i na makro planu. Međutim,

isothymia je samo jedan od oblika ispoljavanja *thymosa* koji njeguje ideale demokracije i progresu, dok ona druga manifestnost priznanja, argumentima sile, moći i ostalih oblika represije pokazuje da se na osnovu takvih činjenica moraju priznati diktator, nesloboda, totalitarizam, osvajanje, porobljavanje, zločini i svaka druga civilizacijska strahota kao jedan od atributa *megalothymie* preko koje se ostvaruje mračna strana *thymosa*. Nadahnuće za *megalothymiom* nerijetko se zna pronaći u mitskoj priči koja vremenom karakterizira i savremenije oblike svijesti, dosežući do principa političkog ustroja same države i njenih pravnih akata u kojima se suptilno modificira esencija mita o pravu na superiornost. Mitska priča o odabranim narodima, na našu nesreću, prihvaćena je i kod naših susjeda, tako da se kroz razne oblike pojavljuje veoma često, čak i danas, kada se na jasan način određujemo prema mitu kao jednom od oblika ispoljavanja ljudske duhovnosti u vremenu predkritičkog i nenaučnog mišljenja koje je odavno iza nas.

Mit o odabranima se nikada u historiji ne javlja u afirmativno-moralnom pogledu kao odabranost u promoviranju univerzalnih ljudskih vrijednosti, već uvijek u onom negativnom kontekstu u kojem se "odabrani" uvijek uzdižu na muci i stradanju onih sa kojima žive i na čijem se stradanju potkrepljuju priče o snazi i posebnosti junaka mita. Takva jedna prihvaćena mitologija koja vremenom prerasta u ideologiju, a sa nastankom države i u politiku, jeste nedvosmislen odraz netrpeljivosti i ksenofobičnosti narodâ koji nikako ne mogu da izađu iz okvira jedne takve formirane priče koja poprima ozbiljne oblike nacionalnog karaktera koji se ne može shvatiti na drugačiji način, sem na onaj način koji odslikava nacionalnu posebnost u obliku mržnje prema drugima.

ZAKLJUČAK

Nedvosmislenog smo stava da se demokratija mora oslanjati na tradiciju određene zajednice koja u središtu svoga identiteta njeguje toleranciju kao prepoznatljivu vrijednost, a nikako na deklarativno proklamiranu priču izraženu samo u formi. U tom pogledu, iako Fukujama smatra da se i u onim kulturama koje u sebi nisu imale egalitarnost kao princip tradicije može uspješno uspostaviti demokratija, navodeći primjer Sovjetskog Saveza iz vremena Borisa Jeljcina, mi smatramo da se ipak demokracija jednoga društva treba malo duže opservirati i tek onda iznijeti jedna takva tvrdnja koja bi se mogla opravdati. Primjeri navodnih demokratskih promjena u Rusiji i Srbiji nam govore u prilog kritiziranju Fukujaminih tvrdnji i smatramo da se iz korijena mora mijenjati svijest jednoga naroda ako se žele prihvatiti ideje koje ih u prošlosti nisu karakterizirale. Ponašanje Vladimira Putina koji, po našem mišljenju, nema namjeru prepustiti upravljanje državom nekome drugome i po cijenu upotrebe otvorene sile, uključivši i one metode koje su svojstvene „ruskom načinu“ rukovođenja zarad „viših“, samo autokratama vidljivi ciljeva. „Imperijalizam — dominacija jednog društva nad drugim korišćenjem sile — neposredno proističe iz želje gospodara da bude priznat kao superioran - njegove

megalothimije. Isti onaj thimotički nagon koji gospodara vodi da podredi sebi roba, neizbežno ga vodi i ka tome da traži priznanje od svih ljudi kako bi poveo svoje društvo u krvavu bitku sa ostalim društvima“ (Fukujama, 2002). Fukujama na nedvosmislen način ukazuje koliki je utjecaj vješto upakovane mitske priče o navodnom „pravu na nepriznavanju drugoga“ izvorište raznih ekspanzionizama i imperijalizama koje smo mi u Bosni i Hercegovini doživljavali, a sve pod neutemeljenom teorijom da se na ovim prostorima ne može zajedno živjeti, aludirajući, prije svega, na destabiliziranje Bosne i Hercegovine kao međunarodno priznate države.

LITERATURA

- [1] Fukujama F. (2002). *Kraj istorije i poslednji čovek*. CID: Podgorica.
- [2] Hantington, S. (2000). *Sukob civilizacija*. CID: Podgorica.
- [3] Hegel, G. V. F. (1986). *Fenomenologija duha*. BIGZ: Beograd.
- [4] Platon, (2002). *Država*. BIGZ: Beograd.
- [5] Tejlor, Č. (2002). *Bolest modernog doba*. Čigoja: Beograd.

THYMOS AS THE PRICIPAL OF COEXISTENCE

ABSTRACT

Permanent attempts to show the area of the Western Balkans as a potential conflagration of insurmountable conflicts due to unresolved accounts from the past and as an expression of historical memory that is based on a desire for annihilation of everything that is different, is another form of déjàvuing the truth and an attempt of establishing stereotypes about the impossibility of coexistence in this region.

This stereotype has reached proportions of general acceptance due to the lack of rational-critical approach to the problem itself, and completely ignoring the facts that will substantiate our position that this stereotype is not sustainable, it does not correspond with reality, and that is a reflection of nationalist ideologies, primarily Greatserbism, coming from almost all the historical and various professional backgrounds, who according to the established conformist pattern have its duration, are vital, and above all are the fatal acts.

The Western Balkans is at least similar to the narrow and broad geographic environment when it comes to conflicts and wars, and concerns that accompany this phenomenon with some spotting of a specificity which does not significantly affect the specificity of the antagonism of Western Balkan, which would depart

from the usual animosity which in various forms and times occurred in the rest of Europe.

Therefore, in this paper we have started from the premise that the stereotypical story about some kind of primordial and "specific" intolerance is trying to assert itself as the primary attribute on the account of the actual facts that are ignored or pushed to the ground of unimportance and actually mean, a classic example of territorial expansion on superior neighbors at the expense of the weak and an attempt to provide a nationally-sterile areas using all available resources that would help them accomplish these projects.

Key words: thymos, recognition, freedom, dialogue, equality, democracy.

